

Tunestillingen i en udenrigs- og forsvarspolitisk sammenhæng

Af Hans Christian Eisen

Danmark havde siden 1780'erne haft den udenrigspolitiske doktrin, at vi skulle være neutrale i den europæiske storpolitik. Men det var ikke altid muligt, fordi Danmark i løbet af 1600- og 1700-tallet udviklede sig til det, som vi i dag kalder for en "småstat".

Småstater er ofte kun brikker i stormagternes politiske spil, hvor stormagterne løbende skifter allierede alt efter det politiske mål, som "lige nu" er det vigtigste. I det scenarie har Danmark ikke en chance, selv om der i Danmark var forskellige opfattelser af landets udenrigspolitiske muligheder. I den sammenhæng har militæret og kongen spillet en uforholdsmæssig stor rolle - ikke altid til landets bedste. I de fleste situationer spiller den danske militære kapacitet ingen rolle i forhold til stormagternes interesser - Danmark er kun en lille brik.

Danmark er interessant for stormagterne på grund af vores beliggenhed ved indsejlingen til Østersøen. Det viste sig tydeligt ved den første verdenskrig og under den kolde krig. Mange overvejelser i forbindelse med den første verdenskrig har også gyldighed for senere perioder.

Danmark og neutraliteten

Danmark var i den tidlige neutralitetspolitik - i slutningen af 1700-tallet - styret af den enevældige konge. Regeringen forsøgte at sikre den danske handel på de oversøiske områder, og derfor opsatte A. P. Bernstorff nogle normer for, hvordan man kunne gennemføre og fastholde Danmarks neutralitet i forhold til forskellige stormagter. Da Danmark-Norge i Napoleonskrigen blev allieret med Frankrig, var det ikke et udtryk for en aktiv dansk udenrigspolitik, men et kommunikationsproblem og en elendig efterretningstjeneste i Storbritannien!

Efter Napoleonskrigen opstod en pause i Europa, som er blevet kaldt "Den europæiske Koncert". De europæiske stormagter: Rusland, Preussen, Østrig-Ungarn og Frankrig forsøgte at samarbejde for at bevare både den territoriale og den politiske status quo fra 1815. Men "Koncerten" blev svækket, da de folkelige nationale og demokratiske bevægelser dukkede op i Europa, og den havde ingen betydning efter Krimkrigen, der sluttede i 1856 med en konference i Paris.¹

Vaabenbroderforeningen for Roskilde og Omegn.

Tirsdag den 11. November foretager Foreningen en Tur til Klampenborg for, sammen med Foreninger fra Korup og Bliin, at bese Fæstningsanlægene, der ville blive foreviste af Officerer. (3233)

En Liste cirkulerer. Listen sluttes Søndag Aften. Turen bliver meget billig. **Bestyrelsen.**

Vaabenbroderforeningen tog på udflugt for at se Københavns nye befæstning. Roskilde Tidende 2. nov. 1890.

Begrebet var alligevel underforstået, fordi det var en slags påmindelse om, at de europæiske stormagter skulle "snakke sammen". Her er det kun nødvendigt at påpege den store interesse alle stormagterne udviste i forbindelsen med fredsforhandlingerne mellem danskerne og preusserne efter 3-års-krigen og krigen i 1864.

I "Den europæiske Koncert" var der en mindre "klub", - Rusland, Østrig og Preussen i en alliance fra 1815. Zar Alexander 1. ville undgå, at Rusland igen blev angrebet vestfra. Han havde indset, at når Rusland ikke var i alliance med Tyskland, blev landet angrebet fra vest! Men alliancen fungerede i praksis kun til zarens død i 1825, men det skjuler ikke, at der var en sandhed i ideen og alliancen.

Den østrigske udenrigsminister grev Metternich benyttede alliancen til at beskytte den bestående samfundsorden i det centrale Europa, fordi Østrig-Ungarn som et multinationalt land var sårbart overfor folkelige nationale rejsninger.

Stormagterne havde en fælles interesse i at beskytte sig mod følgerne af den franske revolution: De var bange for deres egne befolkninger, og de var modstandere af demokrati, revolution og den fremspirende nationalisme. Det var kun Storbritannien, Vatikanet og det Osmanniske Rige, som ikke var med i "Koncerten", resten af Europa støttede alliancen.

Tiden efter 1864 viser tydeligt, at stormagterne fører den udenrigs- og sikkerhedspolitik, som tjener deres land bedst.

Lad mig anskueliggøre det med disse historiske kendsgerninger:

1864 var Preussen og Østrig-Ungarn allierede i krigen mod Danmark

1866 nedkæmpede Preussen Østrig-Ungarns hær i løbet af kun 6 uger

1872 stifter Det tyske Kejserrige (udråbt i 1871), Rusland og Østrig-Ungarn det såkaldte "3. kejsersforbund". Forbundet holdt kun til 1876

1882 Tyskland, Østrig-Ungarn og Italien danner Tripplealliancen

1887-92 Genforsikringstraktat Tyskland – Rusland

1892 Fransk-Russisk alliance

1898 militær konfrontation mellem Storbritannien og Frankrig ved Fashoda ved Nilen

1904 Entente Cordiale Storbritannien og Frankrig

1907 Frankrig, Rusland og Storbritannien danner Trippleententen

1912-14 stærke modsætninger mellem Østrig-Ungarn og Rusland om Balkan

1914 1. verdenskrig starter i august, og Italien melder sig ud af Tripplealliancen

1915 Italien går ind i krigen på vestmagternes side.

Det var i dette minefelt, at Danmark skulle navigere for at sikre sin suverænitet, og det kunne kun gøres ved at fastholde neutraliteten.

Man var ikke indstillet på, at man skulle kunne forsvare landet, idet et egentligt neutralitetsforsvar kun kan gennemføres, hvis følgende tre betingelser er opfyldt:

1. Det militære forsvar skal være troværdigt
2. Der skal være et loyalt erhvervsliv, og der skal være relevante statslige reguleringer – det vil bl.a. sige balance i eksporten af fødevarer til de krigsførende magter
3. Regeringen skal tilgodese alle.

Man kan konstatere, at den første verdenskrig brød ud, fordi der ikke var nogen af stormagterne, som forsøgte at forhindre det. Befolkninger i de europæiske storbyer var tilmed euforiske, og de gik jublende gennem gaderne og forsamledes på store pladser. Bemærk, at vi i denne forbindelse, har et af de tidlige bil-

Generalløjtnant J.V. Görtz, fungerende overgeneral fra 2. aug. 1914 til 6. aug. 1917.

leder af Adolf Hitler, som deltog i et folkemøde – nede i mængden – på Odeonplatz i München den 2. august 1914.² Alle var overbevist om, at krigen ville blive kort – højst 6 uger. Det er vigtigt at understrege, at det ser ud, som om generalerne - endnu en gang - har planlagt den næste krig efter det samme mønster, som blev anvendt i den sidste udkæmpede. Den seneste krig var mellem Preussen og Frankrig, og den varede 1 uge. Det mente de tyske generaler, at de kunne gøre igen. Befolkningerne troede på dem, og så havde den lange fredsperiode, fået dem til at glemme alt om krigens væsen.

Forløbet frem til krigsudbruddet illustrerer udmærket, hvordan stormagternes egeninteresser fungerede som dynamo i udviklingen, og det gik hurtigt. Det startede med et mord.

28. juni blev den østrigske tronfølger ærkehertug Frans Ferdinand myrdet i Sarajevo.

6. juli giver den tyske kejser Vilhelm II en blankocheck til Østrig – og så tager han på sejlferie på Østersøen.

23. juli sender Østrig-Ungarn et ultimatum til Serbien, hvor man kræver ret til politietterforskning i Serbien.

25. juli siger Serbien nej under henvisning til sin suverænitæt, og Serbien foretager en delmobilisering. Samme dag erklærer østrigerne, at svaret er utilfredsstillende. Østrig-Ungarn afbryder den diplomatiske forbindelse med Serbien og foretager også en delmobilisering. Samtidig beslutter Rusland at støtte Serbien.

På trods af at både Storbritannien og Tyskland foreslår en forhandlingsløsning med direkte forhandlinger mellem Rusland og Østrig-Ungarn, kommer der

28. juli en krigserklæring fra Østrig-Ungarn til Serbien. Dagen efter

29. juli foretager Rusland en delmobilisering

30. juli gennemfører Rusland en generalmobilisering.

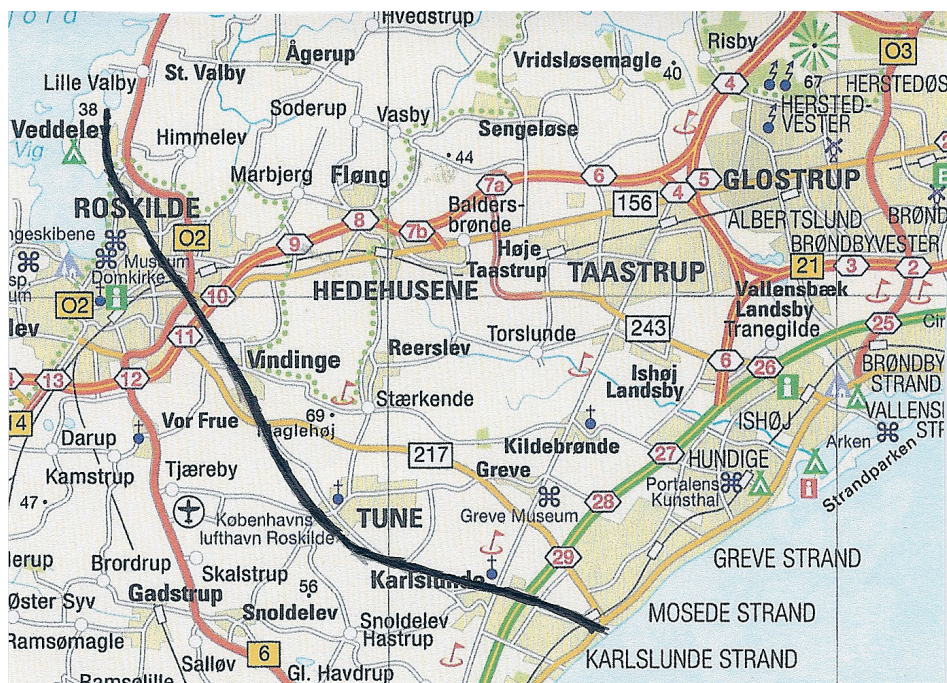
31. juli generalmobilisering i Østrig-Ungarn

1. aug. Tyskland mobiliserer og sender en krigserklæring til Rusland. Samme dag mobiliserer Storbritannien sin flåde.

3. aug. sender Tyskland en krigserklæring til Frankrig og rykker ind i Belgien

4. aug. sender Storbritannien et ultimatum til Tyskland og kræver, at de trækker sig ud af Belgien.

Det medfører en byge af krigserklæringer, som afsluttes med, at Storbritannien erklærer Østrig-Ungarn krig den 12. aug. Nu er de fleste europæiske magter i krig med hinanden. Det er kun Italien, som holder sig uden for krigen i det første år. Da de gik ind i krigen i 1915, var det på entente-magternes side - de håbede, at få områder som Østrig-Ungarn rådede over i Sydtyrol.

Tunestillingen indtegnet på et moderne kort.

Verdenskrigen og Danmark

Danmark var hårdt ramt af nederlaget i 1864, og man begyndte hurtigt at diskutere, hvordan man skulle reagere. Både politikerne og officererne vidste, at Danmark ville blive den lille i enhver fremtidig krig. Det overordnede problem var, om man skulle satse på at forsvare grænsen mod Tyskland eller, om man skulle forsvare København. Man var klar over, at det fæstningsanlæg, der var blevet påbegyndt under Chr. IV, absolut ikke duede mere, og derfor diskuterede man, hvad man skulle have i stedet. Det store politiske slag stod mellem Højre og Venstre, hvor Højre sad på regeringen, og Venstre fra 1872 havde flertal i Folketinget. Højres forsvarspolitik lå tæt op ad hærofficerernes, som hvilede på en stærk fæstning omkring København. I Venstre var der flere forskellige opfattelser, som gik lige fra Bondevennernes pacifisme til et militsagtigt forsvar ude på landet.

I de følgende år kom der en lang række forslag til Københavns forsvar. Det mest interessante er, at der i virkeligheden er utrolig lidt forskel på dem.

Det første forslag kom fra Ingeniørkorpset 1872. Det ligner meget det, der senere bliver bygget.

Det næste forslag kom i 1879, hvor enceinten – en lang fæst-

ningslinje - er skudt lidt længere frem, og de fremskudte forter er udeladt.

Allerede i 1877 kom der et nyt forslag fra Ingeniørkorpset, og det blev i de følgende år suppleret med bl.a. en fremskudt feltbefæstning på Amager.

I 1881 kom det fjerde forslag fra Ingeniørkorpset, men nu syntes Højre-regeringen, at den selv ville komme med et forslag, og det gjorde man i 1882.

I 1884 kom Ingeniørkorpset sammen med Artilleriet med det femte forslag, og samme år kom der et nyt forslag fra regeringen. Det samme gentog sig i 1886, og det blev denne plan, som stort set blev gennemført som Københavns befæstning - den var færdig i 1894.

Men så kom det til at gå det hurtigt, for den valgte løsning var utilstrækkelig, fordi både tyskerne og englænderne havde udviklet kanoner, der kunne skyde længere end 10 km. For København betød, det, at hvis fjenden var tættere på København end det centrale Glostrup, så kunne store dele af det centrale København beskydes. Valby kunne rammes fra det vestlige Albertslund og Vanløse fra Risby lige nord for Tåstrup, det var ca. 6,5 km. fra Vestvolden. I den forbindelse var kun et sikkert: fjendens våben ville kun blive bedre. Til søs på Københavns Red var det ikke bedre.

Det vidste man næsten med det samme, og derfor blev der i 1902 nedsat en forsvarskommission, som skulle finde ud af, hvad man skulle gøre på baggrund af de nye moderne våben. Men kommissionen arbejdede i 7 år, inden den afleverede sit forslag til forsvarsminister I.C. Christensen fra Venstre. Han fik gennemført en ny forsvarsordning, som fastlagde nogle nye retningslinjer for Danmarks forsvar, og det blev bestemt, at Københavns landbefæstning skulle nedlægges i 1922 -fordi den allerede på byggetidspunktet var utidssvarende. Man troede mærkeligt nok på søforterne - men glemte det i 1940!

P. Munch som forsvarsminister

Da Det radikale Venstre overtog regeringen med P. Munch som forsvarsminister, fortsatte diskussionen om forsvaret af Danmark. Politikerne vidste godt, at Danmarks geografiske placering havde stor strategisk betydning for begge sider i en ny krig, og selv om det grundlæggende var Tyskland, som man frygtede mest, måtte man ikke glemme, at Storbritannien havde interesser i Østersøen som allieret med Rusland.

Det var derfor et vanskeligt spørgsmål, da krigen brød ud i begyndelsen af august 1914, om Danmark skulle spærre de danske stræder med miner. Derfor blev der foretaget sonderinger i både London og Berlin.

Bygning af afsnittet på Veddelevhalvøen - sikkert i slutningen af 1915, fordi soldaterne får grå uniformer i 1916.

Det interessante er, at alle historikere kun har fokuseret på den tyske interesse i at holde den britiske flåde ude af Østersøen. Der er ingen, der har vendt problemstillingen på hovedet, for så ville man indse, at Storbritannien også havde en stor interesse i en minelægning. Den "omringning" af Tyskland, som den britiske flåde skulle foretage blev med et slag reduceret til at dække det sydøstligste område af Nordsøen, og det var en betydelig gevinst for Storbritannien!

Når Henriette Buus i bogen om Tunestillingen skriver, at mineudlægningen var et forsvar mod angreb fra Storbritannien, har det ikke hold i virkeligheden, fordi minefelterne ligger for langt mod syd. Man skal huske, at englænderne i 1807 gik i land omkring Espergærde.

Det var desuden dansk udenrigspolitik IKKE at alliere sig med Tysklands fjender, og derfor udlagde man minerne i de danske farvande.

Da krigen startede, begyndte både politikere og officerer at overveje, om der kunne gøres noget for at forbedre forsvaret af København, og dermed sikre Danmarks eksistens. Man havde for længst indset, at Københavns Befæstning ikke kunne løse

den bundne opgave at forsvare København og dermed hele fædrelandet.

I de første krigsdage og uger oplevede man, at de tyske kanoner på kort tid smadrede de belgiske forter: Generalstaben erkendte, at man havde brug for en forsvarslinje, der lå længere væk fra København. Man fandt hurtigt frem til det, som man kaldte passet mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt. En forsvarslinje her skulle dække to formål: dels sikre at fremskudte danske tropper kunne komme tilbage til de "faste danske linjer", dels holde en angribende fjende så langt væk fra København, så selv ikke det moderne artilleri kunne ramme hovedstaden. Erkendelsen var der, men beslutningen blev ikke taget lige med det samme. Man kunne næsten bruge et gammelt udtryk: "Hvad dølen nøler I efter?" som Tordenskjold råbte efter svenskerne ved Dynekilen.

Danmark indkaldte den 1. august 1914 20 000 mand til Sikringsstyrken - det var mænd, som allerede havde aftjent deres værnepligt - og yderligere 40 000 mand den 5. august.

Da krigen udviklede sig anderledes, end man havde ventet, blev presset på Danmark mindre, men det var militæret ikke indstillet på at indse, og der foreligger ingen analyser derfra om den aktuelle militære trussel!

Situationen foran Vestvolden fra aug. 1914 til nov. 1915

Det første år af krigen var præget af, at man stadigvæk byggede på batterier og forter, og i sammenhæng med Tunestillingen falder Mosede Batteri i øjnene. Det er bemærkelsesværdigt, at det først er operationelt i juni 1916. Der blev lagt stor vægt på forsvaret af hovedstaden, og tyngden i landets forsvar lå på Sjælland. Her var der 3 divisioner, som blev trænet til forsvar i det åbne terræn, og der blev ikke anlagt feltbefæstninger og stillinger i terrænet.

3. division opererede i det sydvestlige Sjælland - det var vigtigt, fordi man skulle kunne forsvare de udlagte miner i det sydlige Storebælt og i Langelandsbæltet. 2. division blev forlagt til Stevns og Den kongelige Livgardes linjebataljon rykkede frem til et kystforsvar af Køge-regionen.³

Der var ikke et stort militært behov for en ny landbefæstning vest for Vestvolden, hvis man kunne stoppe fjenden, før han gik i land på Sjælland. Den eventuelle fjende havde et stort logistisk problem, hvis de skulle bombardere hovedstaden, fordi de skulle kunne landsætte deres kanoner, som kunne veje op til 43 ton! Sådanne sværvægtede kræver noget solidt grej og en god infrastruktur til ilandsætning og fremførsel.

Resterne af Vindinge-Nord hulen på Brødbakken i det vestlige Vindinge endte som kartoffelkælder. Billedet stammer fra 1960'erne, og resten af hulen ligger i dag under jorden. Bemærk hvor langt man kan se ud i terrænet.

Hvad så med Københavns søbefæstning?

I forbindelse med fæstningsbyggeriet vest for København, skete der også en udbygning af søforsvaret. Det var igen de gamle erfaringer, som fik flåden til at foreslå en udbygning af forsvarsværkerne til søs - nemlig Slaget på Rheden i 1801.

I regeringens forsvarsforslag fra 1882 står: "Et søfort på Middelgrunden og tre kystbatterier ved Hellerup, på Amager og ved Avedøre."⁴ Længere ville regeringen ikke gå på søsiden, og i de følgende forsvarsforslag og planer, er der ingen ændringer i 1884, men i forslaget fra 1886 er de tre kystbatterier blevet erstattet af 2 kystbatterier ved Charlottenlund og Kastrup.

Middelgrundsfortet blev bygget fra 1890-94 og Kastrupbatteri fra 1886-88, Charlottenlundbatteri 1886-88 og Hvidørebatteri 1892 samt Christiansholms Batteri nord for Skovshoved 1887-89.

Samtidig undergik kanoner til krigsskibe en fantastisk udvikling, og de kunne skyde længere og længere. Storbritannien byggede nogle meget store krigsskibe. I 1907 var HMS Dreadnought klar til at sejle, og det havde en bestyknings med 5 gange 2 sæt 30 cm kanoner, og et større antal mindre kanoner. Der udviklede sig et kapløb mellem englænderne og tyskerne. Tyskerne byggede i de følgende år 4 store slagskibe om året af samme type som Dreadnought. De to flåder stødte kun sammen i 1916 i Jyllands-slaget.

Efter krigsudbruddet skete der en forstærket udbygning af

forter og batterier, og det meste var færdigt i løbet af 1916. De kom aldrig i kamp, fordi ingen af de krigsførende parter havde nogen interesse i at inddrage Danmark i den første verdenskrig.

Ammunitionsproblemerne

Danmarks største problem under den første verdenskrig var mangel på "krudt og kugler", og så hjælper selv den bedste fæstning ikke. Der var ingen af de ansvarlige, der i tide havde indset, at de moderne våben krævede meget mere ammunition. Riffelgange, bagladesystemer og moderne maskingeværer / rekylgeværer krævede betydelige mængder af ammunition. De nye våbensystemer og det nye fæstningsanlæg betød, at man ville afyre langt flere skud pr. våben end tidligere. Med skyttegravskrigen opstod spærreilden, hvor man skyder med alt på et bestemt geografisk område, for at forhindre fjendens fremrykning.

Da forsvarsminister Munch blev opmærksom på den nye situation, begyndte han at arbejde på en reduktion af sikringsstyrken. Han mente, at der var for mange soldater på Sjælland, hvis formålet var, at man skulle markere Danmarks neutralitet. Kongen var modstander af en styrkereduktion, men det lykkedes forsvarsministeren at overtale ham til en reduktion af sikringsstyrken. Til gengæld lovede P. Munch, at man ville købe mere ammunition i USA. Men hvad skulle en stor sikringsstyrke uden "krudt og kugler"? Overgeneral for hæren generaløjtnant J.V. Gørtz blev meget fortørnet, men styrken blev reduceret fra august til oktober 1915 med 13 000 mand, og samtidig blev det fremskudte landforsvar på Sjælland opgivet - nu skulle der findes en anden forsvarsløsning af hovedstaden.

Diskussionen om behovet for en fremskudt landbefæstning

Den tyske hær nedkæmpede hurtigt de belgiske fæstninger i 1914, og det fik de danske generaler og politikere til at rynke panden. Bekymringen var velbegrundet, fordi Danmark havde brugt de samme skabeloner som Belgien, da man byggede forter og Vestvolden.

Fæstningseksperter i Hærens Overkommando artillerigeneralen Christian Frederik Holm fremlagde i dec. 1914 en plan for generaløjtnant Gørtz. Han var interesseret i planen, fordi forsvarsminister P. Munch efter Belgiens nederlag havde spurgt om, hvordan han så på Københavns situation efter bygningen af Vestvolden.

Han foreslog, at man skulle skubbe forsvarslinjerne længere mod syd og sydvest, så hovedstaden kom udenfor fjendens skudvidde. Han havde fundet frem til en linje mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt. Planen forudsatte, at der blev købt 96 mo-

De mange huler, der blev bygget langs Tunestillingen, ligner hinanden meget. Der er naturligvis tale om, at den samme model blev brugt hele tiden. Billedet viser Vendalshulen, som ligger ved vejen fra Hastrup til Karlslunde.

derne, tunge og langtrækkende kanoner og haubitsere. Artilleri-generalens forslag blev støttet af både generalstabschefen, generalmajor Palle Berthelsen og hærchefen for Fyn og Jylland, generalmajor August Tuxen, som dog mente, at det ville være en alvorlig sag, at anlægge en landbefæstning, som ikke havde⁵ en militær betydning.

Nu bygges Tunestillingen

Efter styrkereduktionen var en feltbefæstning ved "passet" blevet en mulighed, og Hærledelsen gennemførte en rekognoscering til en placering af en feltbefæstning på den korteste strækning mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt, og resultat var klar den 4. sept. 1915. Rekognosceringen af området blev gennemført både til fods og til hest, og det tog et par uger. Undersøgelsen blev gennemført af oberstløjtnant Schouboe, som aflagde sin rapport den 4. sep. Beslutningen om undersøgelsen må være taget i Hærledelsen allerede engang i juli. Linjen var kort, men det var også vigtigt, at der her var de nødvendige gode oversigtsforhold, så man kunne opdage fjenden fra stillingen, længe før han nåede frem. Hærledelsen fik lavet et økonomiske overslag, og man mente, at det kunne klares for 950 000 kr. Der skulle bruges 1/2 mill. til skyttegrave, sikrede opholdsrum og betonstillinger, og resten skulle gå til indkøb af pigtråd, projektorer og rekylgeværer.

Hærledelsen – Gørtz og Berthelsen – fik pludseligt meget travlt, for allerede 8 dage efter, at de havde fået Schouboes rapport, sendte de deres anbefalinger til forsvarsministeren. De begrundede forslaget – som blev kaldt Tunestillingen – med, at man derved kunne beskytte Hovedstaden mod et bombardement af en fjendes svære artilleri!

Generalerne fortalte ikke ministeren, at forslaget om den nye feltbefæstning lå så langt foran Vestvolden, at der ikke kunne ydes nogen form for artilleristøtte ved et angreb! Man undlod også at fortælle ministeren, at der også skulle bruges penge til telefonlinjer og til de stillinger, der skulle anlægges ved Roskilde Fjord.

Det forekommer sandsynligt, at Munch har givet et forhånds-tilsagn i slutningen af september eller allersenest i begyndelsen af oktober. For allerede i dagene fra den 11.-17. oktober foretog ingeniørtropperne afmærkningerne i terrænet. Det var først derefter, at forsvarsministeren fremlagde forslaget for forligspartierne fra forsvarsordningen fra 1909.

Regeringens inderkreds havde i sept. 1915 drøftet militærets forslag om en fremskudt feltbefæstning. Man var overvejende positiv, bl.a. fordi man mente, at det kunne bruges som løftestang til en yderligere reduktion af sikringsstyrkens størrelse. Udenrigsminister Scavenius var dog noget betænkelig ved tyskernes reaktion. Da general Gørtz fik oplysning om udenrigsministerens betænkeligheder, skulle han efter sigende være blevet temmelig vred, for en udenrigsminister skulle ikke føre forsvarspolitik!

I september førtes en heftig debat omkring Danmarks forsvar - også i relation til Tunestillingen. Grev Holstein-Holsteinborg udtrykte sin uforbeholdne mening om Forsvarsminister Munch i flere dagblade, og han satte spørgsmålstegn ved, om Hærledelsen kunne magte opgaven. Han troede ikke, at Københavns befæstning kunne forsvare hovedstaden og undgå et bombardement af byen.

Den ophidsede politiske debat fik nogle højtstående officerer til at arbejde på at få udskiftet Hærledelsen, fordi man opfattede forsvarsministeren som dukkefører og Hærledelsen som dukkerne i et absurd teater, som skulle stække militæret. Der var en udbredt mistillid i officerskredse til den radikale regering i almindelig og til P. Munch i særdeleshed.

Den 22. oktober 1915 blev sagen diskuteret på et lukket møde i folketinget,⁶ og forsvarsministeren skulle efter Bo Lidegaards opfattelse have præciseret, "at disse skyttegravsarbejder i tilfælde af et angreb fra en overlegen modstander ikke ville kunne for-

hindre at byen [København] blev taget.”

Debatten viste, at det var nødvendigt, at finde en løsning på de gamle kanoner på Københavns Befæstninger. Midt under krigen var ikke et godt tidspunkt til at købe nye kanoner, fordi de fleste af de våbenproducerende lande selv kunne eller skulle bruge de kanoner, som de producerede. For militæret var situationen ikke ny, og Hærens Tekniske Korps havde allerede taget kontakt til den svenske våbenfabrik Bofors – men det vidste forsvarsministeren ikke noget om!

Efter mødet i folketinget kunne arbejdet gå i gang, og den 2. november 1915 blev der bevilget 680 000 kr. til opførelse af den vestlige feltbefæstning. Men det rakte ikke til en ”hel” Tunestilling, for allerede i 1916 var der brugt mere end 1 mill. kr. og her til kom bygningen af de to lejre Greve-lejren og Barfredshøj-lejren.

Den 9. november 1915 godkendte forsvarsministeren, at man samarbejdede med Bofors om udvikling og efterfølgende levering af 16 15 cm haubitsere – i første omgang måtte man dog kun anskaffe 4 kanoner.

Men debatten gik videre for kanonerne manglede, og Overkommandoen var begyndt på forberedelserne til feltbefæstningen, før den var besluttet, og allerede den 11. oktober gik 3 ingeniørkompagnier i gang med at sætte stillingerne af ude i terrænet. Det skete altså før mødet i Folketinget og før Munchs endelige beslutning.

Hærledelsen glemte eller var tavs om resten af stillingen rundt om hele Nordsjælland. Der kom en relevant forespørgsel fra en artillerigeneral: hvilket skyts der skulle anvendes i Tunestillingen? - hvad med Roskilde Fjord? Han fik et tvetydigt svar: ”Man skulle i givet fald kunne tage en afgørende kamp ved Tunestillingen, men man måtte på den anden side ikke fratage skyts fra København”. Det var et stort problem med det manglende eller i bedste fald forældede danske feltartilleri – men det var i bedste fald nærmest ligegyldigt, når der ikke var særlig meget ammunition.

Den 9. november var arbejdet i felten startet med 2 bataljoner fra 3. division – dvs. omkring 1500 mand, og samtidig fik Ingeniørregimentet ordre til at lave det nødvendige – men ”glemte” forslag til telefonnettet.

14 dage efter havde artilleriet deres plan klar til artilleribevæbningen. Man skulle disponere over sikringsstyrkens feltartilleri som mobilt artilleri, og man skulle bruge nogen mobile kanoner fra reserven – det var gamle 12 cm haubitsere, som bestemt ikke kunne skyde hverken langt eller præcist.

Det var sjældent, at feltofficerernes ønsker passede til de faktiske muligheder. Den officer, der havde ansvaret for at finde frem til de bedste placeringer af kanonerne, ønskede meget mere, end han kunne få, og i øvrigt fandt han, at det var vigtigt at placere kanoner på Veddelevhalvøen, det område opfattede han nemlig som væsentligt for hele Tunestillingen – og det kan kun vække undren! De unge officers ideer var ofte noget flyvske – en foreslog i efteråret 1915, at man skulle undersøge mulighederne for at bygge en stilling tværs over Hornsherred.

Prisen for fjordstillingen langs Roskilde Fjord blev i april 1916 anslået til 1.1 mill. kr. – og så gik tiden, indtil Hærledelsen indstillede at bruge pengene i dec. 1916! Men nu blandede forsvarsministeren sig i sagen, og beløbet blev reduceret til 400 000 kr., fordi man ikke ville vække for megen opmærksomhed i Berlin. Regeringen kunne ikke blive enig, og derfor blev der kun købt materialer for 300 000 kr., og materialerne blev kun lagt klar i depoter. Man forudsatte, at man hurtigt kunne opstille de nødvendige forsvarsværker, men det fremgår ingen steder, om der er lavet planer og tegninger til de forskellige stillinger. Det er nok mest nærliggende, at opfatte det som en afværgemanøvre, fordi politikerne slet ikke var interesseret i stillingen.

Arbejdet gik forholdsvis hurtigt, og den 10. januar 1916, var der skabt en ny forsvarsstilling, og der var nu officerer, der foreslog, at man skulle lave noget lignende på nordfronten - det blev aldrig til noget.

Hvad kunne Tunestillingen?

Overkommandoen mente, at en kamp ved Tunestillingen kunne være afgørende – det kan man ikke modsige. For hvorfor byggede man egentlig stillingen – det var vel ikke kun for at holde soldaterne beskæftigede?

Henriette Buus mener, at Overkommandoen satte sig mellem to stole, fordi man ikke sikrede at artilleriet kunne trækkes med tilbage til Københavns Befæstning. Der er intet, der tyder på, at man reagerede på udviklingen indenfor artilleriet, så man løbende fik udskiftet de kanoner, der ikke længere var gode nok, og derfor var danske kanoner for få og for små!

På den 22 km lange Tunestilling skulle der bruges 104 kanoner, og hvis de blev opstillet enkeltvis ville der være 211 m mellem kanonerne. De 76 af kanonerne kom fra de tre divisioner. Desuden skulle bruges 29 projektører. I hele Tunestillingen var der blevet bygget 40 kompagnioholdsrum med plads til 30 000 soldater og 10 000 heste.

Den 15. april 1916 beskrev Overkommandoen formålet med

KFUM's Soldaterhjem i Roskilde. Her bor i dag Roskilde Museum.

Tunestillingen: Den skulle "så længe som muligt [...] hindre en syd eller vest fra kommende fjende i at nå det terræn, hvorfra han vil kunne bombardere hovedstaden." Men det virker ikke, som om beslutningstagerne mente det alvorligt. Til sammenligning havde søbefæstningen og landbefæstningen kostet henholdsvis 11 mill. kr. og 21 mill. kr. I 1916 blev Mosede Batteri færdigt, – og det er interessant, at det er næsten 2 år inde i krigen. Byggeriet var ikke blevet gjort hurtigere færdigt og i øvrigt ser det ud som om der ikke var gjort noget fra 1914 til 1916 for at forsvare Danmark mod en landgang i netop det område!

Mosede Batteri blev bemanded med 175 mand, som kun havde 80 hængekøjer til deres rådighed – de kunne altså ikke engang sove i 2-holdsskift. Bevæbningen bestod af 6 12 cm haubitsere nord for hovedbatteriet, der var desuden 2 75 mm kanoner og 4 Hotchkiss-revolverkanoner i batteriet.

Hvordan så Tunestillingen ud?

Stillingen havde en længde på 22 km, og den var anlagt, så man fik mest mulig gavn af landskabet. Det kom i praksis til at betyde, at mange landmænd blev afskåret fra dele af deres marker efter stillingens anlæg, fordi nogle marker lå på den "forkerte" side!

Stillingen blev opdelt i tre afsnit:

1. Karlslunde
2. Tune
3. Roskilde

Selve stillingen blev bygget med et pigtrådsbælte på mellem 10 og 14 meters bredde, og det var 1 m højt. Bagved lå der flankeringshuler støbt i beton i en afstand af ca. 500 m. fra hinanden. Flankeringshulerne skulle fungere som maskingeværstillinger, og soldaterne kunne i forvejen måle sig frem til de rigtige afstande og skudvinkler. 80 meter bag pigtråden kom så selve skyttegravene med dækningsrum og banketter i beton.

Det skal understreges, at det var soldaterne, der selv byggede stillingen, og den var ikke færdig, da man rykkede ind i den. Det 22 km. lange anlæg havde en dybde på 100 m – det svarer til et areal på 2.2 km². Der var ca. 40 km. skyttegrave, der blev bygget omkring 5000 underjordiske rum, og der var blevet flyttet ca. 200.000 m³ jord.

Arbejdet blev udført af de indkaldte i sikringsstyrken, som fungerede både som arbejdsmænd og som gjorde vagttjeneste i stillingen, efterhånden som den blev færdig. Der var et svingende antal soldater - ofte omkring 5-6000 mand - man skal huske, at sikringsstyrken allerede i 1914 blev reduceret i flere omgange.

De mange soldater blev i begyndelsen privat indkvarteret på egnens gårde, hvor der ofte ikke var ret megen plads til overs, og mange soldater var derfor "indkvarteret" i stalde og lader. Derfor besluttede man i 1916 at bygge to soldaterlejre i Greveområdet – Greve-lejren og Barfredshøj-lejren, men de blev meget forsinkede og var først færdige i april 1917. Det er klart, at det var en vanskelig opgave for lokalbefolkningen, fordi kvarterværterne i de fleste tilfælde skulle sørge for, at soldaterne fik mad, og at de havde et sted, hvor de kunne være indenfor.

Soldaterne fik det ikke meget bedre i de to nye lejre, fordi de var bygget som hastværksarbejde, og allerede fra starten var de faldefærdige og piv-utætte – og så var der i virkeligheden ikke meget plads til de mange soldater og deres udrustning. Soldaterne sov på sovesale, hvor der var plads til 66 mand på en stue.

Var der våben nok i Danmark?

Officererne fulgte naturligvis med i krigens udvikling, og de opdagede, at en skyttegravskrig var helt anderledes end de krige, som man hidtil havde været vidne til. Når infanteriet kæmpede sig frem gennem fjendens skyttegrav, blev der brugt håndgranater til at afgøre de mange små kampe. Her var Danmark også håbløst bagud, fordi det kun var artilleriet og ingeniørtropperne,

Tokhøjhulen som den ser ud i dag, hvor den er godt kamoufleret. Hulen ligger på Tokhøjvej, sidevej til Tunevej. Foto: Hans-Christian Eisen.

der havde håndgranater. Militæret var derfor nødt til at tredoble antallet til 100 000 håndgranater, og dem prøvede man at købe i Storbritannien. Men det var alt for lidt, for selv med det antal ville der kun være 3 granater til hver soldat, og det kom man ikke langt, med hvis fjenden angreb stillingen.

Det militære liv ved Tunestillingen

Fra 1916 blev der normalt holdt en ugentlig øvelsesdag, og det blev sat til 2 i 1917!

Tirsdag den 4. oktober i 1916 blev der afholdt en større øvelse på Tunestillingen ved Vindinge. "Dagens Nyheder" beskrev øvelsen i avisen dagen efter:

"Kl. 6 [om morgenen] gik det endelig løs. Alle forberedelser var truffet fra forsvarers side ... Spejdere havde bragt de sidste meldinger, og så kom fjenden. Maskingeværer og kanoner rasede, medens stormkolonerne gik frem uden standsning. Men de gik frem mod en jernmur – det var umuligt at komme igennem, og dermed var slaget tabt for fjenden, som trak sig tilbage med store tab."

Virkede neutralitetspolitikken?

I den tyske planlægning af angrebene i den første verdenskrigs start er der ikke tænkt på Danmark! Men det betød ikke, at det ikke var uinteressant, hvad der skete i det nordlige naboland. Tyskerne skaffede sig hele tiden oplysninger om fæstningsbyggeri, om den forsvarspolitiske debat og om alle andre forhold, som kunne have den tyske generalstabs interesse. Der blev stillet et armékorps i beredskab i forskellige garnisoner i Slesvig-Holsten sammen med 4 Landwehrbrigaden. De skulle forsvare Kieleanalen, og styrken blev i området i resten af 1914.⁷

I august 1916 foreslog det tyske admiralitet, at man var nødt til at bruge u-bådsvåbenet mere aktivt og indføre en "uindskrænket ubådskrig". Man forudså, at Danmark måske ville "røre" på sig. Derfor arbejdede tyskerne med flere forsvarsmuligheder: en nordlig forsvarslinje gennem Gram og en central linje gennem Skærbæk, og det blev Gram-linjen, som man valgte at udbygge som en stærk feltbefæstning.

Den danske generalstab frygtede, at der ville komme et angreb fra Tyskland. Det var i hvert fald det, som de gav udtryk for. De troede nok ikke så meget eller slet ikke på et angreb over Roskilde Fjord bag om Tunestillingen. Det var da også en temmelig umulig angrebslinje, når man tænker på, at de kanoner, som tyskerne skulle bruge til bombardement af København, vejede ca. 43 ton pr. styk. Den transportopgave var ganske simpelt ikke mulig tværs over Sjælland.

Man talte mere og mere om truslen mod Køge Bugt, og efter at tyskerne havde udlagt miner syd for Amager, frygtede Hærledelsen, at tyskerne ville angribe i Køge Bugt. Men tyskernes væsentlige interesse bestod i at forhindre, at englænderne igen trængte ind i Østersøen. Derfor havde de lagt et par krigsskibe til at bevogte deres miner. Det gamle slagsskib havde kanoner, der kunne skyde helt ind til hovedstaden, og de kunne ramme væsentlige dele af Tunestillingen. Desuden var det danske minefelt i Køge Bugt efter Hærledelsens opfattelse ikke længere tilstrækkeligt til at stoppe et tysk angreb, og de 4 danske ubåde havde fået sværere ved at operere syd for København, selv om de kunne sejle i det område, der var mineret af Danmark. Et kystnært mineområde kunne forsvares med det artilleri man havde til rådighed. Der kom på et tidspunkt et forslag om at flytte nogen af de tunge kanoner på Charlottenlund Fort til Amager og et nyt batteri ved Hundige. Men det skete ikke.

Man skal være klar over, at der kun var en forholdsvis smal striben i Køge Bugt, hvor vanddybden var stor nok til større skibe

Postkort, der viser soldaterlejren i Greve: Grevelejren.

– og det var netop ud for Mosede.

Det svirrede med rygter indenfor Hærledelsen, og man prøvede naturligvis hele tiden at forholde sig til alle mulige situationer. Når Generalstaben planlagde, hvad man skulle eller kunne gøre i en bestemt situation, er det ikke et udtryk for, hvad man forventede, men tvært imod et udtryk for, at man forsøgte at være klar til de forskellige muligheder, der kunne opstå. Det er netop en Generalstabs væsentligste opgave at være forberedt på alt. Det gælder både for Hærledelsen og de lokale kommandanter. Men det mest interessante er den totale mangel på materiel, hvis man skulle indkalde en større styrke – f.eks. havde man kun 100 000 geværer, og man manglede alle typer ammunition bl.a. granater til kanonerne.

I 1917 var Tunestillingen nået så langt, at man mente, at den var færdig, men den skulle hele tiden vedligeholdes. Hærledelsen diskuterede til stadighed stillingen ved Roskilde Fjord. Forsvarsministeren var modstander af, at man anlagde en forsvarslinje langs med fjorden, han mente, at hvis man havde materialerne, så kunne man hurtigt med civil arbejdskraft bygge en forsvarslinje. Han var også bange for, at man senere ville kræve midler til en feltbefæstning fra Roskilde Fjord til Øresund. Så sent

som i november 1917 blev det endelig bestemt, hvor meget pig-tråd og andet materiale, der skulle lægges i depot ved fjorden.

I 1917 blev fodfolksstyrken reduceret til 10 000 mand på Sjælland, som var det minimumstal, man i ministeriet mente, var nødvendigt for at kunne sikre både Vestvolden og Tunestillingen.

Revolutionen i Rusland i 1917 fik også militær betydning i Danmark, fordi soldaterne blev sat til at bevogte våbendepoterne. Nu blev det dog rettet i mod de såkaldt venstreorienterede, som man frygtede ville stjæle våben og ammunition.

Der blev hele tiden arbejdet på befæstningen, både med nye anlæg og med vedligeholdelse. Arbejdet foregik stort set til krigens stoppede ved Vestfronten den 8. november 1918.

Hjemsendelse

Da krigen sluttede, og soldaterne var sendt hjem, skulle der lige ryddes op, og jorden skulle tilbage til ejerne. En meget stor del af oprydningsarbejdet blev overladt til lodsejerne, som selv fik de materialer, som var på deres mark, og der blev bygget mange lader i de følgende år. Men det siger sig selv, at bønderne ikke var tilfredse, og det stimulerede den utilfredshed, som længe havde ulmet i befolkningen. Allerede i 1916 havde man klaget til forsvarsministeren, fordi soldaternes virke ikke kun foregik i selve Tunestillingen. I forbindelse med de mange øvelser der blev gennemført fra 1916-18, skete der mange markskader. Markskaderne skulle i 1916 vurderes af en kommission, men det blev ikke til noget, fordi den ikke havde kendskab til Tunestillingen og manglede kort, men den største mangel var nok, at man ikke rigtigt interesserede sig for befolkningens klager.

De mange klager fik lodsejerne til at danne en forening, og senere dannede kvarterværterne også en forening, fordi de syntes, at de ikke blev betalt nok i forhold til de udgifter, som man havde ved indkvarteringen af soldaterne. Det er interessant, at klagerne ikke påvirkede kvarterværternes behandling af deres "gæster", hvilket ses af, at mange soldater gav værterne en gave, da det hele sluttede.

Kommentar til litteraturen

Der er i de senere år udkommet flere bøger, som behandler Danmark og den danske neutralitet før og under den første verdenskrig. Bøgerne beskriver ofte meget detaljeret beslutninger og diskussioner omkring etableringen af Danmarks forsvar efter 1864. Det er desværre ikke så tit, at den militære situation direkte bliver forbundet med den politiske i den samme periode. Det forklares næsten aldrig, at den meget specielle politiske situation ef-

ter 1866 med den nye grundlov, gjorde det svært at træffe langt-rækkende politiske beslutninger.

Officererne havde en dagsorden, som ikke altid passede med den politiske dagsorden, der var i folketinget. Desuden var hverken officererne eller folketingets flertalsparti – Venstre - homogene grupper. I begge grupper var der forskellige opfattelser af, hvad der lige nu ville være det bedste for Danmark. Der var i militæret typisk 4 grupper, som trak i forskellig retning: infanteriet, artilleriet, ingeniørtropperne og flåden. I partiet Venstre var der også forskellige grupperinger, som spændte fra det meget forsvarspositive synspunkt til det antimilitære synspunkt, som senere blev udskilt i en selvstændig partidannelse i 1905 med Det radikale Venstre. Hovedproblemet var om hovedstaden skulle befæstes, eller om der skulle være en mere spredt militær opstilling i Danmark.

Disse forskellige synspunkter bliver beskrevet i den litteratur, som er i litteraturlisten nedenunder.

Litteratur:

- Henriette Buus (red.): Første verdenskrig ved Tunestillingen. 2010.
Jesper Gram-Andersen: Udlandets syn på Danmarks forsvar op til 1. verdenskrig. Krigshistorisk Tidsskrift, nr. 2, 2004 s. 2-55
Københavns Befæstning. Til Fædrelandets Forsvar. 2012
Michael Hesselholdt Clemmensen: Nedslidningen. Udvalgte kildeklipe om danskerne og deres neutralitetspolitik under første verdenskrig. 2008
Bo Lidegaard: Overleveren. 1914-45. 2004
Bo Lidegaard: En fortælling om Danmark. 2011
Ian Kershaw: Hitler. 1889-1936. 1999
Henry A. Kissinger: Grossmachtdiplomatie. Von der Staatskunst Castlereaghs und Metternichs. 1973
Niels Arne Sørensen: Den store krig. 2005
Lina Sturfeldt: Eldens återske. 2008
A.J.P. Taylor: Første Verdenskrig. 1963

Noter:

- 1 Københavns Befæstning s. 31-33
- 2 Ian Kershaw: Hitler. 1889-1936. 1999 s 258
- 3 Første verdenskrig ved Tunestillingen. S. 70-71, Skitse 1-3.
- 4 Københavns Befæstning, s. 88
- 5 Jesper Gram-Andersen: Udlandets syn på Danmarks forsvar op til 1. Verdenskrig. I Krigshistorisk Tidsskrift, aug. 2004, s. 25

- 6 Ifølge "Den gennemsete Grundlov" fra 1866's §. 65 "Thingenes Møde ere offentlige. Dog kan Formanden eller det i Forretningsordenen bestemte Antal Medlemmer forlange, at alle Uvedkommende fjernes, hvorpaa Thinget afgjør, om Sagen skal forhandles i offentlig eller hemmeligt Møde." i: Danmarks Riges Grundlove. 1849 – 1866 - 1915 -1953. 1999. s. 86.
- 7 Bo Lidegaard: Overleveren. 1914-45. 2003. s. 70